

מדוע הפציר משה בחותנו שילך עמהם?

הקדמה

אחרי תאור המסע הראשון מהר סיני (במדבר י, יא-כח) מופיעה פרשה קצרה בת ארבעה פסוקים בלבד, וכך נאמר בה:

כט. "ויאמר משה לחבב בן רעואל המדיני חתן משה: נסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ד' אתו אתן לכם. לכה אתנו והטבנו לך, כי ד' דבר טוב על ישראל.

ל. ויאמר אליו: לא אלך, כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך.

לא. ויאמר: אל נא תעזב אתנו, כי על כן ידעת חנתנו במדבר והיית לנו לעינים.

לב. והיה כי תלך עמנו, והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ד' עמנו והטבנו לך".

על פרשה זו יש לשאול מספר שאלות:

1. מדוע האריכה התורה וכתבה: "ויאמר משה לחבב, בן רעואל, המדיני, חתן משה"? והרי התורה דרכה לקצר, והיא יכלה לכתוב בקיצור: "ויאמר משה לחתנו"¹!
2. מדוע האריך משה בדבריו לחבב ואמר: "נסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ד' אתו אתן לכם"? מדוע לא אמר משה בקיצור: "נסעים אנחנו אל ארץ כנען"?
3. מדוע הפציר משה בחבב שילך עמהם?
4. מה פירוש המלים "כי על כן ידעת חנתנו במדבר והיית לנו לעינים"?
5. האם בסופו של דבר חבב נשאר עם בני ישראל, או שחזר למדין?

מאמר זה יצעד בעקבות רש"י, שענה על רוב השאלות, ובעקבות הפרשנים שהמשיכו בדרכו והרחיבו אותה.

א. תשובת רש"י לשאלה הראשונה

על השאלה הראשונה ענה רש"י בצורה חלקית: "חובב - הוא יתרו, שנאמר: 'מבני חבב חתן משה' (שופטים ד, יא). ומה תלמוד לומר: 'ותבאנה אל רעואל אביהן' (שמות ב, יח)? מלמד שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא. ושמות הרבה היו לו: 'יתר' על שם שיתר פרשה אחת בתורה. 'חבב' על שחבב את התורה וכו'"².

¹ אלשיך הקדוש ו"אזנים לתורה".

² עיין רש"י בראש פרשת יתרו (שמות יח, א) שכתב: "יתרו - שבעה שמות נקראו לו: רעואל, יתרו, יתרו, חובב, חבר, קיני, פוטיאל.

אם כן התורה האריכה בתיאוריו של יתרו כדי ללמד על מעלתו שהוא חיבב את התורה.

אבל יש לשאול: מדוע היה חשוב לתורה ללמדנו זאת דווקא פה? כתב על כך ה"משכיל לדוד" שמשום שכאן כותבת התורה שיתרו היה חפץ לשוב אל ארצו ואל מולדתו, היינו עלולים לחשוב שחס ושלום יתרו רצה לחזור לדרכו הראשונה, שהיה עובד עבודה זרה, לכן כתבה התורה את שבחו של יתרו, שחיבב את התורה, וכל רצונו לחזור לארצו היה רק משיקולים כלכליים ומשפחתיים, כמו שכתב רש"י: "אל ארצי ואל מולדתי - אם בשביל נכסי, אם בשביל משפחתי".

עדיין יש להעיר שרש"י לא הסביר את שאר תיאוריו של יתרו: "בן רעואל, המדיני, חתן משה".

בספרי בפרשתנו (פיסקא עח) נאמר: "רעואל היה שמו: ריע של אל". התיאור "המדיני", בא להדגיש שיתרו התגייר, ויתבאר בסמוך מדוע הדגישה התורה כאן ענין זה, והתיאור "חתן משה" יתבאר בהמשך.

ב. תשובה לשאלה השניה

על פי דברי רש"י וחז"ל בהסבר שמותיו של יתרו ניתן לענות גם על השאלה השניה מדוע האריך משה בדבריו לחבב ואמר: "נסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ד' אתו אתן לכם", ולא אמר בקיצור: "נסעים אנחנו אל ארץ כנען": משה רבנו אומר ליתרו שראוי לו לבוא עם בני ישראל לארץ ישראל, כיון שזהו המקום שאותו הבטיח ד' לאבות הקדושים, ולמשה רבנו, ולכל ישראל, כמתנה טובה, ולכן יתרו ודאי רוצה לזכות למתנה הזאת.

נוסף על כך ניתן לומר שהתורה, בהאריכה בתיאוריו של יתרו, רומזת לשלש בחינות בארץ ישראל שבגללן ראוי ליתרו לבוא עם בני ישראל ארץ ישראל:

1. "אין תורה כתורת ארץ ישראל" (בראשית רבה טז, ד), ולכן חבב שמחבב את התורה - ודאי רוצה לבוא לארץ וללמוד את תורתה.
2. זהו המקום שאותו הבטיח ד' לאבות הקדושים, ולמשה רבנו, ולכל ישראל, כמתנה טובה, ולכן רעואל שהוא רע לא-ל - ודאי רוצה לזכות למתנה הזאת.

יתר - על שם שיתר פרשה אחת בתורה: 'ואתה תחזה' (להלן פסוק כא).

יתרו - לכשנתגייר וקיים המצוות הוסיפו לו אות אחת על שמו.

חובב - שחבב את התורה. וחובב הוא יתרו, שנאמר: 'מבני חובב חותן משה' (שופטים ד, יא). ויש אומרים רעואל אביו של יתרו היה, ומה הוא אומר: 'ותבאנה אל רעואל אביהי' (שמות ב, יח)? שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא". ועיין במפרשי רש"י כאן ושם שהאריכו בענין זה: רבנו עובדיה מברטנורא, רא"ם, "גור אריה", "צדה לדרך", "נחלת יעקב", "משכיל לדוד", "באר בשדה" ועוד.

3. "כל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוהים" (כתובות קי ע"ב), ולכן "המדיני" שהתגייר ופרש מעבודה זרה - חייב לבוא אל הארץ³.

ג. תשובת רש"י לשאלה השלישית

על השאלה השלישית מדוע הפציר משה בחבב שילך עמהם כתב רש"י (בפסוק ל"א): "אל נא תעזב - אין 'נא' אלא לשון בקשה, שלא יאמרו: לא נתגייר יתרו מחיבה, סבור היה שיש לגרים חלק בארץ, עכשיו שראה שאין להם חלק, הניחם והלך לו".

אפשר להבין את כוונת רש"י בשתי אפשרויות:

א. משה חשש שמא יגרם ליתרו ביזיון אם הוא יעזוב אותם, שיאמרו עליו שהוא הצטרף לעם ישראל כדי לקבל טובה גשמית, וכשראה שאין הוא מקבל אותה הוא עזב את עם ישראל.

ב. משה חשש שמא יגרם ח"ו חילול השם אם יתרו יעזוב אותם, כמו שיתבאר בסמוך.

ד. תשובת רש"י לשאלה הרביעית

על השאלה הרביעית מה פירוש המלים "כי על כן ידעת חנותנו במדבר והיית לנו לעינים" כתב רש"י (בפירושו הראשון): "כי נאה לך לעשות זאת על אשר ידעת חנותנו במדבר, וראית נסים וגבורות שנעשו לנו".

מדברי רש"י כאן נראה יותר שכוונת רש"י היא שמשה חשש שמא יגרם ח"ו חילול השם אם יתרו יעזוב אותם אחרי שראה את כל הנסים שנעשו לישראל במדבר.

וכן כתב כאן הספורנו: "אל נא תעזוב אותנו - ילכו בניך לפחות עמנו.

כי על כן ידעת חנותנו במדבר - ואם יעזבונו גם בניך תחללו את השם בעיני האומות, שיאמרו: אילו ראה יתרו בהם ענין אלקי באמת - לא היה עוזב אותם הוא ובניו".

³ עיין שו"ת הרשב"א חלק א סימן קל"ד שכתב: "שאלת מה שאמרו: 'כל הדר בחוצה לארץ כמי שאין לו אלוהים' (כתובות קי ע"ב).

תשובה: לפי שארץ ישראל נקראת: 'נחלת ד', דכתיב: 'כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ד' (שמואל א כו, יט). והוא יתברך נקרא: 'אלקי הארץ', ומיוחדת לו, ולא לשרי מעלה, דכתיב בכו"מ: 'כי לא ידעו את משפט אלקי הארץ' (מלכים ב יז, כו). ועל כן קרא לע"ז: 'אלהי נכר הארץ' (דברים לא, טז). וכתיב: 'תמיד עיני ד' אלקיך בה' (דברים יא, יב). ועיקר מצוות התורה כולן בארץ הן, עד כי כמה מצוות אין נוהגות כלל אלא בארץ, כמו שאמרו במדרש: 'הציבי לך ציונים' (ירמיה לא, כ).

כן כתב גם "אור החיים" הקדוש כאן: "ואין נכון לעזוב אותם אחר כל זה, כי יש בזה חילול השם, כי יאמרו שעמד על אמונתם והחשיבוהו כל כך, ועזב אותם. אין זה אלא שלא הוצדקו אצלו מופתי האמונה. ואין נכון עשות כן".

ה. תשובת ה"אזנים לתורה" לשאלה הראשונה

על פי זה הסביר ה"אזנים לתורה" מדוע לא כתבה התורה בקיצור: "ויאמר משה לחתנו", אלא האריכה וכתבה: "ויאמר משה לחבב, בן רעואל, המדיני, חתן משה": "כל השמות והתארים הללו באו כדי לבאר שעזיבת יתרו את ישראל בעת ההיא היתה מחללת שם שמים ח"ו, ולפיכך השתדל משה שילך עמהם: 'חבב' - שהיה מחבב את התורה, וישב במדבר סיני זמן ארוך ללמוד תורה יחד עם כל ישראל מפי משה. 'בן רעואל' - שגם אביו היה רע לא-ל. 'המדיני' - שהיה כהן במדין ובחן ובדק אלהות הרבה, וכאמרם ז"ל שלא הניח ע"ז בעולם שלא עבדה. 'חתן משה' - והיה לו ענין לחזק ולגדל את תורת משה, וגם עושר וכבוד לא היו חסרים לו בתוך בני ישראל כחותן המלך, ואם הוא היה עוזב את ישראל ותורתו, והיה שב להיות כהן מדין, היו הגויים אומרים שלא מצא סיפוק נפשי באמונת ישראל, והנסים והנפלאות לא נתאמתו ח"ו אצלו, ולפיכך השתדל משה שלא יעזוב את ישראל".

סיכום

א. התשובה לשלש מתוך ארבע מהשאלות היא נסיונו של משה רבנו למנוע את עזיבת יתרו, כדי למנוע חילול השם:

1. לכן האריכה התורה וכתבה: "ויאמר משה לחבב, בן רעואל, המדיני, חתן משה", ולא כתבה בקיצור: "ויאמר משה לחתנו".
2. לכן הפציר משה בחבב שילך עמהם.
3. פירוש המלים "כי על כן ידעת חנתנו במדבר והיית לנו לעינים" הוא שיתרו ראה את הנסים שעשה ד' לישראל במדבר, ולכן אילו הוא היה עוזב היה הדבר עלול לגרום לחילול השם.
- ב. האריכות בתיאור ארץ ישראל בא לבטא שלא יתכן שיתרו, שאהב את ד' ואת התורה, לא יבוא לארץ הקדושה שד' הבטיח לאבותינו ולנו.

על השאלה החמישית, האם בסופו של דבר חבב נשאר עם בני ישראל או שחזר למדין, עיין במאמר הבא.